

YÜKSELEN GÜÇ ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Halil Kürşad ASLAN*

Özet

Günümüzde ABD halen dünyanın askeri güç merkezidir. Yine de not etmekte yarar var ki Çin'in son 30 yıldaki nefes kesen ekonomik büyümesi ve son yıllarda askeri harcamalarındaki artış dikkat çekicidir. Çin'in, ABD'nin hegemon pozisyonunu devralmasının yüksek bir olasılık olduğu sıkça ifade edilmektedir. Küresel sistem içindeki politik ve ekonomik pozisyonu epeyce güçlenen Rusya ve Çin'in son yıllarda ABD'ye karşı alternatif politikalar geliştirmesi önemlidir. Bu makalede son yıllardaki küresel değişim ve dönüşümlerin ışığında dünya siyasetinin yükselen gücü Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikası incelenmektedir. Özellikle petrol ve diğer enerji kaynaklarını büyük ölçüde Ortadoğu'dan temin eden Çin bu bölgede yer alan devletlere nükleer bilgi ve gelişmiş silahlar da dâhil yüksek miktarda ve teknolojik açıdan gelişkin mal ve hizmet ihracı yapmaktadır. Tüm bu küresel değişim rüzgârları dâhilinde Türkiye de dâhil olmak üzere ana değişim rotasını doğru okuyabilen Ortadoğu ülkelerinin nispi kazançlarını arttırmaları söz konusu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Dış Politika, Ortadoğu, Enerji, Güç Geçişi.

PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: A RISING POWER'S MIDDLE EAST POLICY

Abstract

Today USA still remains at the center of military power in the world. Nonetheless, China's breath taking economic growth in the last 30 years and recent rise in its military expenditures are attention grabbing. It is frequently stated that China may takeover hegemonic position of the USA in the near future. Having consolidated their global position significantly Russia and China have recently been developing their alternative policies against the USA. In this article, , as the rising power in the world politics, foreign policy of China towards the Middle East is analyzed in light of the recent global change and transformation dynamics. China is obtaining its energy resources from the Middle East in exchange for its large scale export of goods and services including advanced arms sales and nuclear know-how to the region. Middle Eastern countries including Turkey may increase their relative gains if they read the global change right.

Key Words: People's Republic of China (PRC), Foreign Policy, Middle East, Energy, Power Transition.

*Yrd. Doç. Dr.,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 9, Sayı 1, 2014

Giriş

İçinde bulunduğumuz 2014 yılı itibari ile dünyadaki siyasi güç dağılımının çok kutupluluğa doğru kaydığına her geçen gün biraz daha fazla tanık oluyoruz. Günümüzde, ABD tartışmasız biçimde dünyanın askeri güç merkezidir. Ancak, konuya nispi bakımdan baktığımızda ABD'nin askeri gücünün azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2000'li yılların başında ABD'nin askeri harcamaları dünya toplamının neredeyse yarıya yakın kısmını teşkil etmekteydi. Son yıllarda özellikle de Barack Obama döneminde askeri harcamalarda genel bir düşüş eğilimi görülmektedir. 2013 yılı itibari ile 640 milyar dolarlık savunma bütçesi ile kendi milli gelir toplamının yüzde 3,8'ine tekabül eden ABD'nin askeri harcamaları dünya toplamının %37'sini oluşturmaktadır. Küresel sıralamada ABD'nin hemen ardından %11'lik pay ve 188 milyar dolar harcama ile Çin gelmektedir. Not etmekte yarar var ki Çin'in son 10 yıldaki askeri harcamaları ekonomisindeki büyüme hızına paralel olarak sürekli bir yükseliş eğilimi içindedir.⁵⁸ Geçtiğimiz yıllarda küresel ekonomide deneyimlenen ekonomik krizin birçok jeopolitik yansımaları vardır. Zaten epeyce zayıflamış olan ABD ve Batılı müttefiklerinin ekonomik ve ideolojik güçleri daha da erimiş ve özellikle de 2003 Irak Savaşı'ndan sonra ABD'nin uluslararası arenadaki imtiyazlı konumu belirgin şekilde sekteye uğramıştır. Öte yandan, Rusya ve Çin'in küresel sistem içindeki hem politik hem de ekonomik pozisyonu daha da güçlenmiştir. Kriz döneminde dahi Çin'in dünya ticaret hacmi içindeki payı artarak yüzde 10'lar seviyesine ulaşmıştır.⁵⁹

Çin'in son 30 yıldaki imrenilecek yüksek ekonomik performansı ve aynı dönemde dünya lideri ABD'nin küresel siyasi güç dağılımındaki nispi payının sürekli azalma eğiliminde olması, uluslararası sistem ve küresel yönetişimin belirsizliklere doğru sürüklenmesine sebep olmaktadır. Günümüzdeki uluslararası sistemin betimlenmesine dair pek çok farklı görüş ortaya atılmaktadır. Çin'in, ABD'nin pozisyonunu devralmasının yüksek bir olasılık olduğu artık daha çok dile getirilmektedir. Dahası, Avrupa, Hindistan ve son yıllarda dışişlerinde oldukça iddialı bir tutum sergileyen Rusya diğer önemli alternatif güçlerdir ve zamanla ABD'nin küresel üstünlüğüne meydan okuyabilmeleri de ihtimal dışı değildir. Mart 2010'da bir araya gelen Çin Devlet Başkan Yardımcısı Xi Jinping ve Rusya Başbakanı Vladimir Putin şu ortak düşüncüyü dile getirmişlerdir: "Çin ve Rusya ileride çok kutuplu bir dünya düzeni içinde uluslararası ilişkilerin ve demokrasinin dünya yüzeyinde gelişmesi için ortak hareket etmelidirler."⁶⁰Tüm bu bahsedilen küresel değişim

⁵⁸SIPRI, 2014, Sam Perlo-Freeman ve Carina Solmirano, "Trends in World Military Expenditure, 2013."

⁵⁹*The Economist*, 2010, "Fear of the Dragon," (January 09).

⁶⁰Charles Kegley ve Shannon L. Blanton. *World Politics: Trend and Transformation*, Boston: Wadsworth, 2011-2012 Güncellenmiş Baskı, s. 336.

ve dönüşümlerin ışığında bu makalede değişim halindeki küresel sistem çerçevesinde dünya siyasetinin yükselen gücü Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikası incelenmektedir.⁶¹

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Son Yüzyıldaki Siyasi Tarihinde Önemli Gelişmeler

Çin'de feodal gelenek ve mutlakiyet rejimi 1912'de cumhuriyetin kurulmasına kadar devam etmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun başına gelenlerin benzerini Çin İmparatorluğu da deneyimlemiş ve emperyalist isteklere boyun eğerek işgalci güçlere birçok imtiyazın verilmesini onaylamak zorunda kalmıştır. 1838 tarihli İngiliz- Osmanlı Ticaret Antlaşması'na benzer şekilde Batılılar Çin'de de kapitülasyonları dayatmış ve Pekin otoritesi istemeden de olsa limanlarını dış ticarete açmak zorunda kalmıştır. Çin'in yaşadığı zorluklar cumhuriyet rejimi sırasında da (1912-1949) artarak devam etmiş ve bu iç çalkantılar sosyalizmin önünü açmıştır.⁶²

Rusya'daki 1917 Devriminin etkisi kısa sürede Çin'e kadar ulaşmıştır. Mao önderliğinde Çin Birinci Ulusal Kongre'si 1921'de düzenlenmiş ve Çin Komünist Partisi (ÇKP) kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Çin sürekli olarak ideolojik ve ekonomik kaynaklı iç sorunlarla boğuşmuş ve 1937'de başlayan Japon işgali durumu daha da vahim bir hale getirmiştir. Çin toplumunda ve siyasetinde günümüzde halen hissedilmekte olan derin sosyal travmanın kökenlerinde 1930'lardan itibaren yaşanan ideolojik çekişmeler ve daha da önemlisi Japon işgali bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Çinli milliyetçiler ile sosyalistler arasında mücadele devam etmiş ve nihayetinde bu savaşı kazanan Mao önderliğindeki komünistler 1949 yılında iktidarı ele geçirmişlerdir. Yenilgiye uğrayan milliyetçiler ise Tayvan adasına kaçarak orada kendi rejimlerini kurmuşlardır.

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) adını alan ülkede, Mao'nun tartışmasız önderliği ile sosyalist ekonomi prensipleri uygulanmış ve milli ekonomi merkezi planları ile idare edilmiştir. ÇKP lideri Mao'nun fikir babası olduğu Kültür Devrimi ise Mayıs 1966 ile Ekim 1976 arasında on yıl süreyle devam etmiştir. Daha sonraki dönemlerde Mao ve izlediği politikalar şiddetle eleştirilmiştir. Özellikle Kültür Devrimi sırasında ülke ve halk için çok ciddi

⁶¹Örneğin, bkz. Deborah Welch Larson ve Alexei Shevchenko, 2010, "Status Seekers: Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy," *International Security* 34(4), 63-95; Alastair I. Johnston, 2013, "How New and Assertive is China's New Assertiveness," *International Security* 37(4), 7-48.

⁶²Halil Kürşad Aslan, "Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler ve Küresel Yönetişim," Derleyenler: Nejat Doğan, Cenap Çakmak ve Halil Kürşad Aslan, *Birleşmiş Milletlerde Reform Tartışmaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara: Ekim 2014.

başarısızlıklar ve tahrip edici kayıplar söz konusu olmuştur. Yine de Mao halen Çin’de saygı duyulan bir liderdir.

Çin’in uluslararası ilişkilerde daha aktif bir tutum benimsemesi 1970’lerin başına denk düşer. Mao ve sonrasında uluslararası örgütlere hep şüphe ile bakan Çin’in tavrı 1971 yılında gelen BM üyeliği ile değişmeye başlamıştır. BM örgütü ve üyelerinin büyük çoğunluğu 1971 yılına kadar Çin halkının temsilcisi sıfatı ile Tayvan adasında yerleşik Çin Cumhuriyetini görüyordu. Ancak o yılların küresel siyasi şartlar gereği BM Genel Kurulu, 1971 yılında 2758 sayılı kararı ile Çin ülkesinin BM nezdindeki tek meşru temsilcisinin ÇHC olduğunu kabul etmiştir. Devrim niteliğindeki bu kararlar hem uluslararası camianın üyesi olan devletler Çin Halk Cumhuriyeti’ni resmen tanımış oldular hem de Çin uluslararası ilişkilere aktif olarak katılmaya başlamıştır.⁶³

1977’de ÇHC liderliğine Deng Xiaoping atanmıştır. 1970’li yıllarca hem yurtiçinde hem de uluslararası alanda büyük açılım hamlelerine imza atan Çin’de sonraki dönemleri etkileyecek reformların altyapısı hazırlanmaya başlanmıştır.1992 yılına kadar güçlü bir lider olarak iktidarda kalan Deng Xiaoping Çin’deki ekonomik reformların mimarıdır. 1978 sonunda, ÇKP’nin on birinci Merkez Komite toplantısı, Çin tarihinde büyük bir dönüm noktası oluşturan reformların başlangıcı olmuştur. Yeni liderlik 1978’den itibaren Çin’de“önce ekonomi” temalı büyük bir reform hareketi ve dış dünyaya açılma politikası izlemiştir. Çin’in 1980’lerden beri kesintisiz ekonomik büyümesine vesile olan ekonomik reformlara ekonomik kalkınma literatüründe “Çin özgünlüğünde sosyalizm” (*socialism with Chinese characteristics*) denmektedir. İki aşamada gerçekleştirilen reformun ilk ayağı tarım sektöründen başlatılmış ve küçük çaplı özelleştirmeler gerçekleştirilmiş; bunun yanında serbest girişimciliğin önünü açan yasalar çıkarılmıştır. Yabancı yatırımların da serbest bırakıldığı ilk aşamadan sonra 1980’li yılların sonlarına doğru başlayan reformların ikinci ayağında devletin sahip olduğu büyük sanayi kuruluşlarından bazıları özelleştirilmiş ve diğer bazı sanayi sektörlerinde de dışarıdan tedarik sistemi uygulanmıştır. Fiyat kontrolleri büyük ölçüde gevşetilmiş ve korumacı sanayi politikaları terk edilmiştir. Ancak, bankacılık ve enerji gibi bazı stratejik sektörler devlet denetiminde kalmaya devam etmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde artık Çin’in milli gelirinin üçte ikisinden fazlasını özel sektör üretmektedir. Çin’in 2014 yılı itibarıyla ekonomi karnesine baktığımızda pek çok rakam dikkat çekicidir. Çin, 1979-2013 arasında milli gelirini yıllık ortalama yüzde 9,5 arttırmıştır. Günümüzde, alım gücü itibarıyla ABD’nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna yerleşen Çin’in başka özellikleri de vardır: dünyanın en büyük

⁶³Ibid.

imalatçısı, en büyük ihracatçısı, ikinci en büyük dış ticaret hacmine sahip ülkesi, doğrudan yabancı yatırımların ikinci en büyük ev sahibi, üç trilyon dolarlık yabancı para rezervi bakımından dünya şampiyonu ve dışarıya verilen borç bakımından da en büyük ülkedir.⁶⁴Küresel ölçekteki en büyük ekonomilerin sıralamasında Çin'in ABD'yi yakın bir zamanda geçeceği tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklara göre, 2040 yılında Çin ekonomisinin 123 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir ki bu rakam bütün dünya gelirinin 2000 yılındaki büyüklüğünün neredeyse üç katına tekabül etmektedir. Bu tahminler doğru çıkarsa Çin'de kişi başı gelir 85,000 dolara, yani AB bölgesindeki insanların öngörülen gelirinin iki katına çıkacak ve Hindistan ve Japonya'nın rakamlarını da aşacaktır. Kişi başına gelirden ABD'yi geçemeyecekse de, Çin'in küresel milli gelirdeki %40'lık payı, ABD'nin (%14) ve AB'nin (%5) payını gölgede bırakacaktır.⁶⁵

Çin'in Dış Politikasında Temel Amaç, Aktör ve Kurumlar

Çin'in dış politikasında birkaç tane temel amaç ve hedef vardır.⁶⁶ Soğuk Savaş sonrası hızlı küresel siyasi değişimlerden büyük çekince duyan Çin'de temel öncelik toprak bütünlüğünü ve siyasi istikrarı korumaktır. Tayvan da dâhil Çin'in doğu ve güneyindeki bölgelerde mevcut bulunan toprak ihtilafları birincil öneme sahiptir. Çin'in söz konusu milli hedeflerine ulaşmada ekonomik kalkınma, teknolojik gelişim, askeri kapasitenin en üst mertebeye tutulması, toplumsal kalkınma ve istikrarın önemi daima göz önünde bulundurulmaktadır.⁶⁷

Çin gibi kapalı bir sistemde dış politika sürecini anlayabilmek oldukça zordur.⁶⁸1949'dan itibaren yaklaşık 60 yıl içinde ÇHC devlet başkanlığında sadece beş isim yer almıştır: Mao Zedong (1949-1976), Deng Xiaoping (1977-1989), Jiang Zemin (1989-2002), Hu Jintao (2002-2012) ve günümüzde Xi Jinping. Çin Anayasası ülkedeki siyasi güç yapısını ve aktörler/kurumlar arasındaki dağılımını belirler. Stalin tarafından hazırlanan 1936 Sovyet Anayasasından esinlenen Çin Anayasası'na göre siyasi güç halka aittir. Ancak, üç bin civarında delegeden oluşan Çin Ulusal Halk Kongresi'nin (UHK) yetki ve görevleri çok sınırlıdır. Bu meclisin üyeleri ÇKP tarafından belirlenmektedir

⁶⁴Robert G. Sutter, 2013, *Foreign Relations of the PRC: the Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949*, Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, s. 159

⁶⁵Charles Kegley ve Shannon L. Blanton, *World Politics: Trend and Transformation*.

⁶⁶Halil Kürşad Aslan, "Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler ve Küresel Yönetişim."

⁶⁷Robert G. Sutter, *Foreign Relations of the PRC: the Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949*, ss.111-112.

⁶⁸Linda Jakobson ve Dean Knox, 2010, "New Foreign Policy Actors in China," SIPRI Policy Paper No. 26: <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI26.pdf> [25 July 2014].

ve yılda bir kez Mart ayında toplanmaktadır. UHK'nin bu yıllık toplantısında tamamen sembolik şekilde hükümet programı ve hazırlanan yeni yasalar otomatik biçimde onaylanmaktadır.

Dış politika karar alma süreçlerinde anahtar rol oynayan geleneksel aktörler, Çin Komünist Partisi, Çin Halk Cumhuriyeti yürütme organındaki(yani Çin hükümetindeki) seçilmiş kişiler, Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO)'dur. Son yıllarda söz sahibi olmaya başlayan yeni aktörler ise, enerji, sanayi ve tedarik şirketleri, finans kurumları, yerel hükümet temsilcileri, medya yöneticileri, dünya genelinde farklı ülkelerde çalışan Çinli aydınlar (*netizens*) sayılabilir.⁶⁹Son zamanlarda epeyce güçlü biçimde sözsahibi olan bir aktör gurubu olarak Çinli petrol şirketlerini özellikle işaret etmekte fayda vardır. Bu anılan kurumlar içinde tartışmasız mutlak güç ve söz sahibi ÇKP'dir. Devletin stratejik kararları ve ana rotası parti tarafından karara bağlanmakta olup Çin Hükümeti bu kararları uygulayan üst düzey bürokratlardan farksızdır. ÇKP Genel Sekreteri aynı zamanda devlet başkanıdır. ÇKP Merkez Komitesi'ne bağlı olan ve seçimle belirlenen Politbüro Daimi Komitesi (*Politburo Standing Committee*), devlet yönetiminin en yetkili organıdır. Bu Komite, hiyerarşik olarak Çin hükümetinin de üzerinde olup ülkeyi ilgilendiren önemli konularda son söz sahibidir. Çin'in rutin hükümet işlerini Çin Devlet Konseyi takip etmektedir. Diğer bir ifade ile 28 üyeden oluşan ve başında başbakan bulunan Devlet Konseyi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin temel yürütme organıdır. Dış politika yapımında ÇKP ve ÇHKO içinde yer alan pek çok birimin farklı düzeylerde etkisi vardır. Çin Dışişleri Bakanlığı'nın rolü semboliktir. Çin Dış İşleri Bakanlığı'nın birimleri ve personeli sadece kendi alanlarına odaklanmış olup bakış açısı genelde dar ve yereldir.⁷⁰ Çin'in özellikle son yıllarda artan ekonomik büyümesi ile eş güdümlü olarak siyaset süreçleri de daha karmaşık hale gelmekte ve çok sesli bir nitelik kazanmaktadır. Yine Çin'in ekonomik büyümesi sonucunda dış dünya ile giderek artan ilişkileri, yeni bir takım dinamiklerin dış politika karar alma süreçlerine dâhil olmasına neden olmuştur.

Çin'in Dış Politika Yapımında Temel İlke ve Değerler

ÇHC'nin dış politikasını belirleyen temel ilke ve değerler iç politika gereklilikleri ile de uyumludur. Çin dış politikasını belirleyen en önemli parametre ülkenin iç istikrarıdır. Tarihi olarak Çin toprağı olarak betimlenen Tayvan başta olmak üzere Tibet, İç Moğolistan ve Doğu Türkistan bölgelerine yönelik güvenlik algıları Çinli yetkililerin en hassas sinir uçlarını işaret

⁶⁹Ibid.

⁷⁰ibid; William Overholt, 2012, "Reassessing China: Awaiting Xi Jinping," *The Washington Quarterly*, 35(2), 121-137.

eder.⁷¹Çin'in güvenlik politikasında en önemli konu Tayvan meselesidir. Çin Hükümeti 2005 yılında "Ayrılık ile Mücadele Kanunu" çıkarmış olup bu konuda gerekirse "barışçıl olmayan yöntemlere" başvurabileceğini ilan etmiştir. Çin'in iç ve dış politika önceliklerini kavramsallaştıran akademik bir çalışmada önem sırasına göre dört halka zikredilmektedir ki bu sınıflandırmaya göre, Pekin'in güvenlik stratejisinin birinci ve açık ara en önemli halkası ülke içi huzur ve istikrar olarak tanımlanmaktadır. İkinci halkada, Çin'in sınırdaş olduğu yirmi ülke ile ilişkiler yer almaktadır. Bu halkada, Çin'in kendisi ile sınırı bulunan güçlü komşularından Rusya, Hindistan ve Japonya ile dengeli ve ihtiyatlı bir dış politika tutumu yer almaktadır. Bu üç büyük sınırdaş ülke yanında Pakistan, Filipinler, Endonezya ve Vietnam gibi orta ölçekte güç sahibi olan komşuların her biri ile özgün bir dış politika tesis etme gerekliliği de bulunmaktadır. Çin'in güvenliği ile ilgili üçüncü halkada küresel ve bölgesel siyasette önemi bulunan alt sistemler dikkate alınmaktadır. Üçüncü halkada altı tane alt-coğrafi sistem belirtilmektedir:

- a-) Kuzeydoğu Asya (Rusya, Kuzey-Güney Kore, ABD ve Japonya);
- b-) Okyanusya (Avustralya, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Fiji ve 12 tane küçük ada devleti ile beraber ABD);
- c-) Güneydoğu Asya'nın karasal bölgesi (Vietnam, Kamboçya, Laos, Tayland, Burma ve ABD);
- d-) Güneydoğu Asya'nın deniz tarafı (Vietnam, Malezya, Singapur, Endonezya, Bruney, Filipinler ve ABD);
- e-) Güney Asya (Burma, Bangladeş, Hindistan, Nepal, Butan, Pakistan, Sri Lanka, Maldiv Adaları, Rusya ve ABD);
- f-) Orta Asya (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Afganistan ve ABD).⁷²

Çin'in milli güvenliğini ilgilendiren dördüncü halkada geride kalan tüm diğer ülkeler yer almaktadır ki Ortadoğu ülkeleri de bu gruptadır. Ancak, altını çizmekte yarar var ki Çin'in güvenlik politikalarının yukarıda bahsedilen sınıflandırmasında coğrafya esas alınmıştır ve genel güvenlik bakış açısı ile geliştirilmiştir. Çin'in enerji güvenliği işin bambaşka bir boyutudur ve bu açıdan yaklaşıldığında Ortadoğu'nun yeri çok özeldir. Diğer bir anlatımla, Çin'in Ortadoğu'ya bakışı enerji odaklıdır.

Son dönemlerde yayınlanan bir çalışmada Çinli akademisyenler CHC'nin uluslararası siyaset, dış politika ve küresel yönetime yaklaşımını

⁷¹Susan Tieh, 2004, "China in the UN: United with Other Nations?," *Stanford Journal of East Asian Affairs* 4(1), 19-28.

⁷²Andrew J. Nathan ve Andrew Scobell, 2012, *China's Searchfor Security*, New York: Columbia University Press, ss. 5-7.

dört ana etkenle açıklamaya çalışmıştır.⁷³Gerek sıradan bir Çinliyi gerekse elitlerin fikri yapısını özetleyen bu dört faktörü anlamak Çinli karar alıcıların dış politika yapımındaki zihinsel kodlarının anlaşılmasında faydalıdır. Bu çalışmaya göre, Çin'in dış politikasını belirleyen birinci etken Konfüçyüs geleneğidir. Buna göre Çinliler kendi kendini yönetmenin erdemine ve başkalarının işlerine müdahale etmenin olumsuzluğuna inanmaktadır. Söz konusu çalışmada belirtilen ikinci etken sosyalizmdir: kolektivist anlayışın yansımaları Çin'in pek çok dış politika davranışında görülebilir. Üçüncü etken, uzun yıllardır fakirlik ve az gelişmişlikle mücadele eden Çinlilerin ortak halet-i ruhiyelerinde saklıdır. Dördüncü etken ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel siyasette başat rol oynayan ABD'nin çifte standartlı uygulamalarına duyulan antipatidir. Dolayısıyla, bu dört etkenle vücut bulan modern Çin dış politikasında, uluslararası ilişkiler ve küresel yönetim süreçlerine genelde ürkek ve tepkisel bir katılım söz konusudur. Bu dört faktörü bünyesinde barındıran ve ÇHC'nin daha ilk kurulduğu dönemlerde dönemin başbakanı Zhou Enlai tarafından ortaya konulan "Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi" de üzerinde durulması gereken önemli bir belgedir. Bu beş ilke uluslararası ilişkilerde devletlerin; a) egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, b) karşılıklı saldırmazlık, c) işlerine karışmama, d) eşitlik ve e) karşılıklı yarar ilkeleri ile hareket etmesini tavsiye etmiştir.

Yukarıda zikredilen her bir ilkenin tarih ve toplumsal pratikler içinde gelişmiş belli bir anlamı vardır. Çin, uluslararası ilişkiler ve küresel yönetim genelinde dayatmacı ve işlerine karışan tavrı reddetmekte ve ülkelerin egemenliklerine özel önem vermektedir.⁷⁴ Bu ilkenin detaylı analizi yapıldığında Çin'in bir gün kendi işlerine de karışabileceği çekincesi ve etnik azınlıklarla ilgili sorunlar yaşayabileceğine dair bilinçaltı korkularının izleri görülebilir. Bunun bir istisnası, uluslararası toplumun genelinin veya belli bir bölgedeki devletlerin büyük çoğunluğunun uluslararası nitelikte sorun yaşanan herhangi bir ülke hakkında eylemsel bir tavır sergilenmesine yönelik talebidir. Örneğin, 2011 yılında Arap Ligi'nin ve özellikle de Körfez ülkelerinin Libya'ya yönelik müdahale isteyen ortak tavrı desteklenmiştir.

Diğer Uzak Asya toplumlarına benzer şekilde Konfüçyüs geleneğinin etkisinde olan Çin halkı ve idarecileri, tüm tarafları asgari müşterekte buluşturacak düzeyde uzlaşma ve müzakere etmeye önem verirler. Politbüro'dan en küçük köy konseyine kadar bu gelenek ve değerler sistemi etkindir. Bundan dolayıdır ki Çinliler karar metinlerinde ürkek ve ucu açık ifadeleri tercih eder.⁷⁵Nihayetinde, Çinliler Batılılar gibi amaç odaklı olmaktan

⁷³Chih-YuShihveChiang- ChiuHuang,2013,“Preaching Self-Responsibility: the Chinese Style of Global Governance,” *Journal of Contemporary China* 22(80), 351-365.

⁷⁴Susan Tieh, “China in the UN: United with Other Nations?”

⁷⁵LindaJakobsonve Dean Knox, “New ForeignPolicyActors in China,”

ziyade, bir sorunla karşılaştığı takdirde sadece o sorunun çözümüne yönelirler.⁷⁶ Kendisini geliştirmek isteyen ülkelerin hamisi ve lideri olarak gören Çin, az gelişmiş ülkelere uluslararası sistemde daha çok söz hakkı ve yetki verilmesi gerektiğini üst düzey beyanatlarında sıkça belirtmektedir. Uluslararası arenada bu ülkelerin sorunlarına samimiyetle eğilmekle küresel meşruiyet ve adalet duyguları tatmin edilmiş olacaktır. Bunun içindir ki, istisnai durumlar haricinde Çin, Güvenlik Konseyi oylamalarında, gelişmekte olan ülkelere yana tavır sergilediği yönünde imaj yaratmak istemektedir. Rusya ve Çin'in sadece ve sadece söz konusu ülkenin meşru yönetiminden bir talep gelmesi durumunda BM kanalıyla güç kullanımına sıcak baktıkları bilinmektedir.⁷⁷ Çin'in gelenekçi bir Asya toplumu olması ve hem de sosyalist deneyimi nedeniyle ülkedeki enformel siyasi yapı ve patronaj sistemi halen çok güçlüdür. 1978'den beri Çinli liderlerin kurumsallaşmaya ağırlık veren sistematik politikalarına rağmen bu durum halen mevcuttur ve güçlüdür. Güç kanallarına ulaşmak ve kurumsal yapının dışındaki kişisel ilişkilerin (*guanxi*) çok yaygın olması rahatsız edici boyutlardadır.⁷⁸ Çinli sosyal bilimciler geleceğin küresel süper gücü olabilmesi için Çin'de devlet ve kamu yönetimi reformunun ön şart olduğunu ifade etmektedirler.⁷⁹

Çin dış politikasının son on yıldaki en önemli kavramlarından biri "Dünya Siyasetinde Ahenk"⁸⁰ yaklaşımı olmuştur. İlk kez Eylül 2005'te BM'nin 60. Kuruluş yılı münasebetiyle yaptığı konuşmada dönemin Çin devlet başkanı Hu Jintao tarafından kullanılan "Dünya Siyasi Ahengi" kavramı dört ana ilke etrafında açıklanmıştır: 1) uluslararası kolektif güvenlikte çok taraflılık; 2) her bir devletin çıkarlarını göz önünde bulunduran ve karşılıklı faydaya dayalı uluslararası işbirliği; 3) dışlayıcı olmayan ve tüm medeniyetlere uyum içinde bir arada yaşama imkânı veren dünya düzeni; 4) BM'nin yeni tehditler ve zorluklar karşısında etkinliğinin sağlanması için rasyonel reformlar.

Çin Devlet Konseyi'nin uluslararası siyasette Çin algısını etkilemek adına 2005 yılında yayınladığı "Çin'in Barışçıl Kalkınma Stratejisi," Batı kamuoyundaki "Çin tehdidi" algısını silmek amacını taşımaktadır. Söz konusu belgede Çin'in dış politikası ile ilgili önemli ipuçları yer almaktadır. Beş maddeden oluşan bu milli strateji belgesi, Zhou Enlai tarafından ortaya konulan

⁷⁶Chih-YuShihveChiung- ChiuHuang, "Preaching Self-Responsibility: the Chinese Style of Global Governance."

⁷⁷Susan Tieh, "China in the UN: United with Other Nations?"

⁷⁸William Overholt, "Reassessing China: Awaiting Xi Jinping."

⁷⁹Ross Garnaut, 2001, "China: Twenty Years Of Economic Reform and Structural Change," Garnaut, R. G. - Huang, Y. (Eds.) *Growth Without Miracles: Readings on the Chinese Economy in the Era of Reform*, içinde.Oxford: Oxford University Press; Robert W. Scapens ve Chun Lei Yang, 2008, "Chinese Public Finance Framework: A Critical Analysis," Manchester Business School, Working Paper No 535.

⁸⁰İngilizce karşılığı "harmoniousworld," Çincesi ise "hexieshije."

Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi'nden ilham almıştır. Pekin'in yayınladığı 2005 yılı milli siyaset belgesinin ilk maddesinde Çin'in kalkınmakta olan ülkeler gurubu içindeki en büyük devlet olduğu ve Çin'in uluslararası ilişkileri bir alt üst ilişkisinden ziyade, çok kutuplu bir sistem olarak gördüğü belirtilmektedir. 2005 milli siyaset belgesinin ikinci maddesinde, Çin'in kalkınmasının küresel sistemin barışçıl bir ortam sunması ile mümkün olacağı belirtilmektedir. Çinli yetkililerin yaratmaya ve dünya kamuoyuna yaymaya çalıştığı ülke algısına göre, Çin küresel sistemin vazgeçilmez bir unsurudur; çünkü, dünya üretiminde Çin'in marjinal katkısı yoğundur; Çin enerji tüketiminde küresel menfaatleri de göz önünde bulundurup ihtiyatlı ve tasarruflu milli politikalar gütmektedir; Çin, 2008 küresel ekonomik krizinin hafifletilmesinde önemli işlevler üstlenmiştir. 2005 milli siyaset belgesinin üçüncü ve dördüncü maddelerinde Çin'in kalkınma politikalarının detayları anlatılmakta ve dünya ekonomisinde açık ve serbest bir ekonomik sistem izleneceği ifade edilmektedir. Çin, dış ülkelere yapacağı sermaye transferlerine devam edecek, kendi işgücünün gelişimi için gerekli tedbirleri alacak ve ihracata dayalı bir ekonomik sistemin koşullarını sağlayacaktır. Milli siyaset belgesinin beşinci ve son maddesinde, Çin'in uluslararası ilişkilerde demokratik ilkeleri üstün tutacağı, çok taraflılığa ve diyaloga önem vereceği, baskı yerine müzakere ve ikna yolunu tercih edeceği belirtilmektedir. Ayrıca strateji belgesi, Çin'in Soğuk Savaş zihniyetini tasvip etmediğini, silahsızlanma ve nükleer silahların sınırlandırılması ve kontrolünü önemseydiğini, komşu ülkelerle mevcut sınır ihtilaflarının barışçıl ve rızaya dayanan yöntemlerle takip edileceğini ilan etmiştir.

Hu Jintao'nun, Ekim 2007'de gerçekleştirilen ÇKP'nin 17. Kongresi'ne hitaben yaptığı konuşmada barışçı kalkınmanın mahiyeti üzerinde durulmuştur. Ayrıca, en son 7 Eylül 2011 tarihinde Çin Devlet Konseyi'nin *Enformasyon Dairesi* "Barışçıl Kalkınma" belgesinin detayları üzerinde revizyonlar yapmıştır.⁸¹ Son bir kaç yıl içinde yayınlanan önemli belgelerden 2011-2015 yıllarını kapsayan 12. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yine dış politika ve diplomasi hedefleri milli siyaset belgelerinde ifade edilen değerler üzerinden belirlenmiştir.⁸²

Uluslararası alandaki imaj ve yumuşak güç dinamiklerinin farkında olan Çin yönetimi, 1990'lardan beri dünya genelindeki ülke imajını güçlendirmek için çaba göstermektedir. Bu bağlamda ÇKP, 1990 yılında Parti Merkez Komitesi altında "Denizaşırı Propaganda Birimi" ve ayrıca, 1991 yılında Çin Devlet Konseyi'ne bağlı "Enformasyon Dairesi" kurulmasına karar

⁸¹Zou Keyuan, 2012, "Building a 'Harmonious World': A Mission Impossible?," *The Copenhagen Journal of Asian Studies* 30(2), 74-99.

⁸²Xinhua, 2011, "Keytargets of China's 12th five-year plan," (5 Mart 2011): http://news.xinhuanet.com/english/2011-03/05/c_13762230.htm [25 Temmuz 2014].

vermiştir.⁸³Çin, uluslararası topluma vermek istediği ülke imajında, evrensel normlara saygılı olduğunun, sorumluluk sahibi bir devletin taşıması gereken en uygun davranış tarzını sergilemeye gayret ettiğinin altını çizmektedir.⁸⁴Türkiye kültüründe Yunus Emre ve Mevlana ne ise Çin kültüründe Konfüçyüs odur. Bunun içindir ki Çin'in dış politika yapımında yumuşak güç kullanımı için gerekli altyapı yatırımlarından Konfüçyüs Enstitüleri tesis edilmektedir. Çin'in dünya genelinde açtığı 500'ün üzerinde Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır. Türkiye'de ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitesi yerleşkelerinde de kurulan Konfüçyüs Enstitülerinin amacının Çince eğitim vermek, kültürel alışveriş ve akademik araştırmaları desteklemek olduğu bildirilmektedir.⁸⁵ Çin'in izlediği küresel yönetim prensiplerinden belki de en önemlisi uluslararası alanda güç kullanımından ziyade, müzakere ve görüşmelere daha yoğun bir ilgi gösterilmesine yönelik tutumdur. Çin, kendisine karşı güç kullanımı ihtimali beliren söz konusu ülkeler ile diyalog kanallarının en iyi biçimde kullanılmasını savunmaktadır. Çin'in diğer bir dış politika pozisyonu, diğer ülkeler ile ikili ilişkilerde insan hakları vurgusu yerine söz konusu ülkelerdeki hükümetlerle iktisadi ve sosyal kalkınma alanlarında işbirliği yapılmasıdır. Çinli yetkililere göre, uluslararası hukukun rolünü ve etkinliğini artırmaya yönelik girişimler desteklenmelidir.⁸⁶

Bunun içindir ki ÇHC, BM Güvenlik Konseyindeki oylamalarda belirli bir ülkeye yaptırım uygulanması veya silahlı müdahalede bulunulması yönündeki kararlarda ya çekimser ya da ret oyu kullanmayı tercih etmektedir. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali sürecinde Pekin bloke edici bir davranış sergilemiş ve yine bu ülkeye yönelik ambargonun erken sona ermesinde Rusya ve Çin ikilisinin girişimleri etkili olmuştur. Çin, BM oylamalarında genellikle Rusya ile ortak bir tavır sergileyerek ABD'nin dünya geneline yayılan saldırgan ve kural-tanımaz tutumunu frenlemeyi amaçlamaktadır. BM Güvenlik Konseyi'ni oluşturan beş devlet içinde barışı koruma operasyonlarına asker gönderme yoluyla en büyük desteği veren Çin'in bu davranışı ile yakalamak istediği en önemli hedef, küresel arenada vermek istediği sorumlu siyaset imajı ile ilgilidir.

ÇHC'nin dış politika yapımı ile ilgili son yıllarda gözlemlenen üç önemli eğilimi belirtmekte yarar var ki böylece bu makalenin ana teması olan

⁸³Hongying Wang, 2003, "National Image Building and Chinese Foreign Policy," *China: An International Journal*, 1(1), 46-72.

⁸⁴Liselotte Odgaard, 2012, *China and Coexistence: Beijing's National Security Strategy for the Twenty-First Century*, Washington DC: Johns Hopkins University Press.

⁸⁵Linda Jakobson ve Dean Knox, "New Foreign Policy Actors in China;" James Paradise, *China and International Harmony: The Role of Confucius Institutes in Bolstering Beijing's Soft Power*, *Asian Survey*, Vol. 49, No. 4 (July/August 2009), pp. 647-669.

⁸⁶Odgaard Liselotte, *China and Coexistence: Beijing's National Security Strategy for the Twenty-First Century*.

Ortadoğu politikasının anlaşılması kolaylaşacaktır. Bunlardan birincisi Pekin'in dış politika yapımındaki dağınıklığıdır. 1990'lardan önce daha homojen ve daha tahmin edilebilir politikalar izlenirken, hızlı ekonomik büyüme sonrasında farklı ve yeni aktörlerin sahneye dâhil olması sonucunda siyaset yapım süreci karmaşıklaşmıştır. Dış politika kararlarındaki paydaş sayısı oldukça artmıştır ve iç siyasi aktörler arasındaki nispi denge ve güç dağılımı belirsizleşmiştir. Örneğin, Çin Ordusu'nun ve kamuya ait enerji şirketlerinin dış politikadaki etkisinde görece bir artış olduğu ifade edilmektedir.⁸⁷ Dış politika yapımında gözlemlenen ikinci önemli eğilim Çin'in uluslararası açılımı hakkında sergilenen farklı görüşlerdir. Kimileri Çin'in dünya ile bütünleşmesini şiddetle desteklerken diğer bazıları dış dünya ile ilişkiler ve uluslararasılaşma konusunda ihtiyatlı ve dengeli bir politika izlenmesi taraftarıdır. Üçüncüsü, Batılı gözlemcilerin kanaatlerine göre Çin uluslararası ilişkilerde artık daha iddialıdır ve alternatif politikalar geliştirebilmektedir.⁸⁸ Geçtiğimiz on yıl içinde BM'de özellikle İran, Burma, Kuzey Kore ve Sudan ile ilgili görüşme ve oylamalarda Çin'in iddialı dış politikasının izleri görülebilir. Bu üç eğilimin ortak bileşkesi olarak dördüncü bir madde bağlamında şöyle bir noktanın altını çizmekte yarar var: Kendisi de büyük bir dönüşüm geçiren Çin'in ülke normları, iç ve dış politika kimliği ve ayrıca milli çıkarlarının inşa süreci karmaşık ve tahmin edilmesi zor bir yörüngede hareket etmektedir. Bu sebeplerle bu inşa sürecindeki kimlik ve çıkarlar bağlamında Çin'in istikrarsız ve hızlı değişebilen politikalar izleyebileceği ihtimali dikkatlerden kaçmamalıdır.

ÇHC'nin dış politika yapımı ve küresel siyaset içindeki konumu ile ilgili tartışmalar sadece Çin içinde değil Batılı ülkelerde ve özellikle de ABD'nin entelektüel çevrelerinde dikkatle takip edilmektedir. Cevap aranan en kritik soru ÇHC'nin dünya siyasi sisteminde revizyonist bir güç olup olmayacağı ile ilgilidir.⁸⁹ Çin'in ekonomisindeki büyümenin ve dünya siyasetinde giderek artan ağırlığının verdiği cesaret ve ilham ile dünya siyasi meselelerine bakışının ve davranışlarının değişmeye başladığını söylemek mümkündür. Söylemleri itibari ile Çin'in uluslararası siyasi ve ekonomik sisteme dair rahatsızlıkları belirgindir. Ancak bu tepkiler devrimci ve yıkıcı olmaktan uzaktır. Buna rağmen, Çin'in revizyonist sinyaller vermesi durumunda veya kendisinin bu şekilde algılaması durumunda dünya lideri ABD'nin karşı reaksiyon olarak ne şekilde tepki vereceği merakla beklenmektedir. Çin'in güçlenmesi ve ekonomik anlamda kürenin en büyük aktörlerinden birisi olma ihtimalini öngören realist düşünürlerin bu konuda değişik yorumları bulunmaktadır. Ekonomisinin gelişimine paralel olarak

⁸⁷Linda Jakobson ve Dean Knox, "New Foreign Policy Actors in China."

⁸⁸Ibid.

⁸⁹Alastair I. Johnston, 2003, "Is China a Status Quo Power?," *International Security* 27(4), 5-56.

Çin'in "sert gücünün" ve askeri tehdidinin korkulan boyutlara ulaşması ve hatta Çin'in dünyada tek süper güç haline gelme olasılığı vardır. Bu bağlamda realistler, ABD gibi bir gücün şu an sistemde sahip olduğu pozisyonunun elinden kayıp Çin'e geçmesini edilgen bir şekilde kabullenmeyeceğini söylemektedirler. Realistlere göre, ABD küresel imparatorluğuna karşı ortaya çıkan bu tür tehdidin dengelenmesi için aktif politikalar geliştirecek ve bu politikaları uygulayacaktır.⁹⁰

Çin'in Dış Politikasında Ortadoğu'nun Yeri: Çıkarlar, Fırsatlar ve Zorluklar

1949'da kuruluşundan sonra Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'da siyasi ilişki kurduğu ilk ülke Mısır olmuştur. 30 Mayıs 1956 tarihinde Cemal Abdülnasır liderliğindeki Mısır ile Mao liderliğindeki Çin arasında ilk resmi temas sağlanmıştır. Çin başbakanı Zhou Enlai Mısır'a üç kez resmi ziyarette bulunmuştur. Çin-Mısır ilişkileri hep önemli olmuştur. Abdülnasır'ın anti-Batı tutumu, emperyalist güçlerin hem Mısır ve hem de Ortadoğu'dan çekilmesini istemesinin ve Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinin tüm dünyada yankıları çok derinlerden hissedilmiş ve Pekin'de de memnuniyetle karşılanmıştır. Bunun içindir ki Kültür Devrimi sırasında Ortadoğu'daki tüm büyükelçilerini geri çağırarak Mao Mısır'ı istisna tutmuştur. İlk Ortadoğu açılımının dört ay sonrasında Ağustos 1956'da Suriye, Eylül 1956'da Yemen ve 1958 Ağustos'unda Irak ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Çin tarafından Ortadoğu'da tanınan en son ülke İsrail olmuştur ve takvimler 1992 yılının Ocak ayını göstermektedir.

ÇHC ilk kurulduğu yıllarda birinci önceliği yeni tesis ettiği sosyalist sistemin tutunmasını sağlamak ve en hayati sorunu olarak gördüğü Tayvan konusunda destek sağlamaktı. Bu hedeflerine ulaşmakta Ortadoğu'dan herhangi bir beklenti de yoktu; dolayısı ile ikili ilişkileri geliştirmek için pek bir sebep görünmüyordu. 1950-1980 arasında Çinli yetkililerin gözünde Ortadoğu o dönemin iki süper gücünün, ABD ile Sovyetler Birliği, arasında çekişmeye sahne olan bir bölgenin adı idi. Çin, bu bölgede kendi temel ideolojisi gereği ilerici ve reformcu hükümetlere yönelik sempati duyuyordu; ancak çok ciddi çıkarları söz konusu olmadığı için ilişkileri geliştirmek gibi bir ihtiyaç da hissedilmiyordu.⁹¹ Özetle, 1980'lere kadar Çin'in Ortadoğu politikası genelde düşük seviyede bir ilgiyi ve ayrıca kıvrımlı ve zikzaklarla dolu bir evrilmeyi temsil eder. 2000'li yıllardan itibaren Çin genelde dünya siyasetinde ve özelden Ortadoğu'da aktif olmak zorundadır; çünkü son yıllardaki hızlı ekonomik

⁹⁰Stephen M. Walt, 2005,*Taming American Power*, New York: Norton; John Mearsheimer, 2006, "China's Unpeaceful Rise," *Current History* 105(690), 160-162.

⁹¹Robert G. Sutter, *Foreign Relations of the PRC: the Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949*.

büyüme ile milli çıkarlarının hem niceliği hem de niteliği değişim ve dönüşüm halindedir. Çin'in uluslararası alandaki siyasi aktivizmi enerji politikaları gibi bazı özel alanlarda daha da yoğunlaşmaktadır.

Öte yandan bazı akademisyenler, Çin dış politikasının birinci derecede kendi sınırlılıkları üzerinden yürütüldüğünü savunmaktadır.⁹² Bu sınırlılıkların farkında olan Çinli yetkililer, dış politika tutumlarında genelde pasif ve savunmacıdır. Her şeyden önemlisi Çin enerji bakımından dış dünyaya bağımlıdır. 2014 yılı itibari ile Çin dünyanın ikinci en çok petrol tüketen ülkesidir ve aynı zamanda petrol ithalatında da ABD'nin ardından dünya ikincisidir; 2015 yılı başında petrol ithalatında dünya birinciliğine yükseleceği tahmin edilmektedir.⁹³ Bundan dolayıdır ki, Çin ülke imajına büyük önem vermektedir. Çünkü Çin'in hâlihazırda ABD gibi dış dünyayı kontrol edebilecek siyasi mekanizmaları henüz mevcut değildir. Örneğin, Ortadoğu petrolünün Çin'e ulaşmasını sağlayacak en ucuz güzergâh olan deniz yolundaki kritik *Malaka Boğazı* ve Güney Çin Denizinde askeri anlamda kontrol imkânı bulunmamaktadır.⁹⁴ Kendi sınırlılıklarının ve ABD'nin dünya genelindeki etkinliğinin bilincinde olan Çinli yetkililer özgün bir dış politika izlemeyi tercih etmelerine rağmen ABD hegemonyasına karşı çok sert çıkışlar yapmamakta ve her fırsatta Pekin'in barışçıl bir şekilde kalkınma hamlesini tamamlamaya çalışan gelişmekteki bir ülke olduğunu, uluslararası sistem, norm ve kurumlara bağlılığını ifade etmektedirler.

Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını inceleyen bir çalışmada temkin diplomasisi kavramı kullanılmaktadır. Bu çalışmaya göre, Çin, Ortadoğu'da kendi milli menfaatleri doğrultusunda alan genişletmesi yaparken bu bölgede rakip olarak gördüğü ABD'nin hâlihazırda tesis etmiş olduğu nüfuz alanlarını da mümkün mertebe daraltmayı amaçlamaktadır.⁹⁵ Bu politikanın örneklerinden olmak üzere ABD'nin Ortadoğu'da yumuşak güç araçlarından ve bölgede açılan ilk Amerikan Okulu vasfındaki Suriye Protestan Koleji⁹⁶'ne karşılık Çin'in bölgede açtığı ilk Konfüçyüs Enstitüsü 2006 yılında yine Beyrut'tadır.

Tarz ve taktik olarak farklı değerlendirmelere konu olan Çin'in dış politikasını ve özellikle de Ortadoğu politikasını şekillendirirken kullandığı önemli araçlardan bazılarını zikretmekte fayda var. 2002'de kurulan "Ortadoğu özel temsilciliği," 2003'te kurulan Çin – Körfez Ülkeleri Forumu, BM

⁹²Andrew J. Nathan ve Andrew Scobell, 2012, *China's Search for Security*, s. xiii

⁹³EIA (2014). U.S. Energy Information Administration, Country Analysis: China, <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=CH> [29 Aug 2014].

⁹⁴Muhamad S. Olimat, 2010, "The Political Economy of the Sino-Middle Eastern Relations," *Journal of Chinese Political Science*, 15(3), 307-335.

⁹⁵Eyüp Ersoy, 2012, "Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme," *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8(31), 37-55.

⁹⁶Sonradan Beyrut Amerikan Üniversitesi'ne dönüşmüştür.

nezdinde Ortadoğu bölgesinde tesis edilen barış misyonlarında aktif görevler ve Konfüçyüs Enstitüleri Çin'in Ortadoğu politikasının önemli araçları olarak sayılabilir. Çin'in son yıllarda Ortadoğu'ya gösterdiği özel ilginin dışavurumlarından biri, dış işleri bakanlığı bünyesinde kurulan Ortadoğu'dan sorumlu özel temsilcilik (*specialenvoy*) makamıdır. 2002 yılında kurulan bu temsilcilğe ilk atanan isim Wang Shijie olmuştur. Daha önceden Çin'in Bahreyn, Ürdün ve İran büyükelçiliğini yapmış olan Shijie dört yıllık temsiline ardından yerini 2006 yılında Sun Bigan'a bırakmıştır. Hâlihazırda bu görevi 2009 yılında atanan Wu Sike yapmaktadır.

2014 yılı içinde Çin Dış İşleri Bakanı Wang Yi ile Arap Ligi genel sekreteri General Nabil el-Arabi arasındaki görüşmeden sonra Çin'in resmi haber ajansında yer alan haberlerde, Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasında dostane ilişkilerin daha da geliştiği ve pek çok ortak kurumun bu ilişkilerin gelişiminde etken olduğu belirtilmiştir: Çin ve Arap Devletleri İşbirliği Forumu (*China-ArabStatesCooperation Forum-CASCF*), dördüncü Çin-Arap Enerji İşbirliği Konferansı, altıncı Çin-Arap İş Konferansı'nın ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik girişimlerden olduğu belirtilmiştir.⁹⁷ Çin – Arap ilişkileri dört ana başlıkta ifade edilmektedir: enerji, uluslararası ticaret, yatırım ve altyapı inşası. Çin ile Arap ülkeleri arasındaki karşılıklı ticaret hacminde 600 milyar dolarlık hedefin belirlendiği ve bu hedefe on yıl içinde, yani 2024 yılına kadar, ulaşılmak istendiği ifade edilmiştir. Dikkat çeken bir not ise, iki taraf arasındaki işbirliği hedeflerinden en önemli konu başlıklarından birinin nükleer enerji gibi ileri teknoloji paylaşımı, yeni enerji alanları ve uzay sanayiinde işbirliği olmasıdır. Çin-Arap teknoloji merkezinin kurulacağı, ayrıca nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımı yolunda Arap eğitim merkezi kurulacağı duyurulmuştur.⁹⁸ Çin devlet başkanı Hu Jintao'nun 2004 yılı Ocak ayında Arap Ligi'ni ziyareti esnasında Çin- Arap İşbirliği Forumu (*China-ArabCooperation Forum*) kurulmuştur. İkinci konferans Ürdün'de 18-19 Haziran 2007 tarihlerinde, üçüncüsü 21 Nisan 2009'da Çin'in *Hangzhou* şehrinde, dördüncüsü 18 Ocak 2012'de Birleşik Arap Emirlikleri'nin *Sharjah* şehrinde ve beşincisi 9-10 Aralık 2013 tarihinde Çin'in *Chengdu* şehrinde toplanmıştır. En son altıncısı düzenlenen Çin-Arap İş Konferansı 5-6 Haziran 2014 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıların tarihinde ilk kez Çin devlet başkanının da katıldığı açılış töreninde Çin ve Ortadoğu ülkelerinin tarihlerinde İpek Yolu gibi bir ortak girişimin varlığının altı çizilmiştir. Çin dış işleri bakanı Wang Yi, bu çalışmalar sırasında üç önemli belgenin imzalandığını duyurmuştur:

⁹⁷Xinhua, 2014, "Chinese FM, AL leader meet on further cooperation," (5 Ağustos 2014): <http://www.ecns.cn/2014/08-05/127823.shtml>

⁹⁸ibid.

- a-) *Pekin Deklarasyonu*,
b-) *2014-2016 Eylem Planı*
c-) *2014-2024 Kalkınma Planı*.⁹⁹

Çin'in Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yolunda attığı önemli adımlardan biri resmi televizyonu CCTV'nin (*China Central TV*) 25 Temmuz 2009 tarihinde Arapça lisanında yayın yapan bir kanalı hizmete açmasıdır. Resmi açıklamalarda Çin'in dünya genelinde ülkesi ile ilgili yanlış algıları kırmak için Arapça dilinde 22 ülkeye ve yaklaşık 300 milyon kişilik bir kitleye ulaşmak istediği belirtilmiştir. Ayrıca Çin'in resmi haber ajansları da Arapça yayın hizmeti yapmaktadır.¹⁰⁰ Pekin propaganda merkezlerinin kullandığı en önemli argümanlardan biri ABD ve Batılı ülkelerin aksine Çin'in tarihinde emperyalist ve yayılmacı bir geçmişin bulunmadığı ile ilgilidir.

Çin alışveriş içinde olduğu ülkeleri Batılı ülkelerin sömürü tarzından farklı algıladığını göstermek amacıyla bu ülkelerde altyapı yatırımlarına destek vermektedir. Örneğin, Angola (Çin'in en büyük petrol tedarikçilerinden) ile yapılan enerji işbirliği ve petrol alım anlaşmasında Afrika ülkesinin alt yapı yatırımlarını yapabilmesi için birtakım çok avantajlı kredi seçenekleri sunulmuştur. Bu krediler kullanıldığı takdirde Çinli şirketlerin kara ve demiryolu, okul, hastane ve köprü gibi inşaat işlerinde, fiber-optik hat döşenmesi ve teknik personelin eğitimi gibi konularda destek vermesi taahhüdünde bulunulmuştur.¹⁰¹ Pew isimli araştırma şirketinin 2007 yılında yaptığı kapsamlı araştırmaya göre, Çin'e karşı olumsuz düşünceler besleyenlerin oranı Çin'in ekonomik ve yatırım ilişkileri geliştirdiği ülkelerde nispeten düşüktür. Örneğin, Ortadoğu bölgesinde genelde daha olumsuz düşünceye sahip ülkeler yüksekten başlayarak, Türkiye %53, Ürdün %49, Lübnan %48, İsrail %45, Filistin %43, Mısır'da %31, Fas %30, Kuveyt %17 olarak sıralanmaktadır.¹⁰² Çin'in petrol zengini olmayan diğer Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini incelemek bu konuda ilave destek sağlayacaktır. Tunus ve Yemen gibi ülkelerle ilişkilerde bölge ülkeleri aleyhine dış ticaret açıkları, Çin mallarına olan antipative Çin'in kendi Müslüman azınlığına karşı tavırları bu ülkelerde ciddi anlamda olumsuz etkiler yaratmaktadır.¹⁰³ Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler üç ana eksen üzerinde dönmektedir: Çin'in enerji arzı güvenliği ve özellikle petrole olan talebi, Çin'in Ortadoğu ülkelerine silah satışı ve Çinli şirketlerin Ortadoğu'ya mal ve hizmet ihracatı. Siyasi

⁹⁹Ibid.

¹⁰⁰The Guardian, "China launches Arabic-language TV channel," 26 Temmuz 2009.

¹⁰¹Christopher Alessi ve Stephanie Hanson (2012). "ExpandingChina-Africa Oil Ties," Council on Foreign Relations, [Internet], <http://www.cfr.org/china/expanding-china-africa-oil-ties/p9557>

¹⁰²Pew Research, "Global Unease With Major World Powers" 27 June 2007: <http://www.pewglobal.org/files/pdf/256.pdf>

¹⁰³EyüpErsoy, "Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme."

ilişkilerde öne çıkan konular ise İslam dinine yönelik gerçek veya algısal soğukluk, dünya genelinde Müslümanların ortak sorunları, İsrail-Filistin ilişkileri, İran'ın nükleer programı, ABD'ne karşı gelişen Rusya-Çin (veya BRICS) direnci ve Çin'in Tayvan konusundaki hassasiyeti olarak sayılabilir. Devam eden bölümlerde Çin-Ortadoğu ilişkilerinin önemli alt başlıkları üzerinde durulmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikasında Enerjinin Yeri

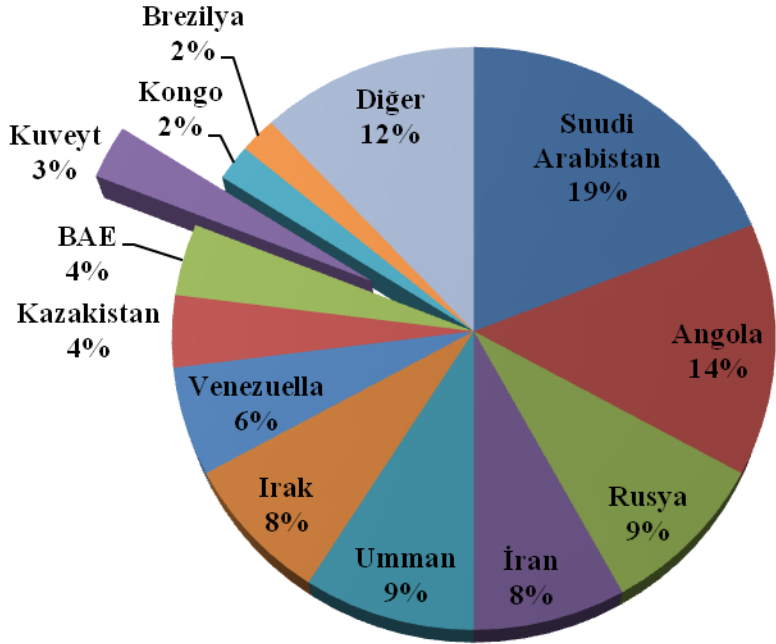
İlk kurulduğu yıllarda Çin'in enerji sorunu bulunmuyordu. Özellikle de 1959'da keşfedilen *Daqing* petrol sahasında gerçekleştirilen üretim sayesinde Çin petrol ve enerji bakımından kendi kendine yeten bir ülke konumundaydı.¹⁰⁴1978'de başlayan ekonomik açılımın kazandırdığı ivme ile 1993 yılına gelindiğinde Çin'in kendi kendine yetme özelliği de geride kalmış oldu. Bu gelişmeler çerçevesinde Çin'in zaman içinde giderek derinleşen enerji açlığı Ortadoğu politikasında radikal biçimde değişimine vesile olmuştur.Günümüz itibari ile Çin'in petrol ithalatının yarıya yakını Ortadoğu ülkelerinden temin edilmektedir.¹⁰⁵ Ve bu oranın 2020 yılına gelindiğinde yüzde yetmişe varacağı tahmin edilmektedir.¹⁰⁶ Çinli yetkililer enerji güvenliği konusunu Çin'in hayati dış politika çıkarlarından biri olarak görmektedir. Bunun için enerji ithalatı piyasa ortamından temin edilebilecek sıradan bir ürün gurubu olarak görülmemektedir. Günümüzde petrol ve doğal gaz gibi enerji girdileri Çin için stratejik önemi haizdir ve bunun için Ortadoğu ve Afrika ülkeleri ile ilişkiler çok büyük önem taşımaktadır. Aşağıdaki grafikte Çin'in petrol ithalatı yaptığı ülkelerin 2013 yılı rakam ve oranları görülmektedir.2013 yılı itibari ile ithal edilen 5,6 milyon varil/gün petrolün %52'si Ortadoğu'dan, %23'ü Afrika'dan, %10 Amerika kıtasından ve geriye kalanı Asya-Pasifik ve diğer bölgelerden gelmektedir. Suudi Arabistan ve Angola %33'lük payla Çin'in en büyük iki petrol kaynağıdır. Yine önemli ülkeler arasında Rusya, İran, Umman ve Irak gelmektedir. Sudan ve Libya'daki iç istikrarsızlıklar nedeniyle bu iki ülkeden yapılan ithalat son yıllarda neredeyse sıfır noktasına gerilemiştir.

¹⁰⁴Jin Lian gxiang, 2005, "Energy First: China and the Middle East," *Middle East Quarterly*, 12(2), 3-10.

¹⁰⁵EIA, 2014, U.S. Energy Information Administration, Country Analysis: China.

¹⁰⁶Muhamad S. Olimat, "The Political Economy of the Sino-Middle Eastern Relations."

ŞEKİL-1: ÜLKELERE GÖRE ÇİN'İN PETROL İTHALAT YÜZDELERİ (2014)

KAYNAK: US EIA-FACTS: GLOBAL ENERGY, GLOBAL TRADE AND INFORMATION.

[HTTP://WWW.EIA.GOV/COUNTRIES/ANALYSISBRIEFS/CHINA/CHINA.PDF](http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/china/china.pdf)

Çin'in enerji tüketim profiline göz atacak olursak ülkenin enerji tüketiminde kömür birinci sıradadır ve 2011 yılı itibari ile yurtiçi genel enerji tüketimindeki payı yüzde 70 nispetindedir. Dünya enerji verilerine göre 2011 itibari ile küresel alandaki kömür üretim ve tüketiminin yarısı Çin'a aittir. Petrol tüketimi ise yüzde 18'lik paya sahiptir. Kömür tüketiminden kaynaklanan yoğun hava kirliliği sorunu nedeniyle Çin enerji kullanımında kömürün payını azaltmayı amaçlamaktadır. Çin'in petrol üretimi 2013 yılı itibari ile günde yaklaşık 4.5 milyon varildir. Bu üretim rakamı ile dünya dördüncüsü durumundaki Çin'de 2013 yılı bazında günlük ortalama petrol tüketimi ise 10,7 milyon varildir.

Çin’de son 30 yıldır deneyimlenen kesintisiz ekonomik büyümenin doğal bir uzantısı olarak köyden kente göç olgusu çok ciddi boyutlara varmıştır. 1978’lerden 2000’lerin ortalarına kadar Çin’in kırsal bölgelerinden şehirlere göç edenlerin toplam sayısı yüz milyonu geçmiştir ki bu rakam insanlık tarihindeki en büyük insan göçü hareketidir.¹⁰⁷ Çin’in şehir nüfusunun yakın bir gelecekte yüzde elli nispetine geleceği tahmin edilmektedir; böylece, yaklaşık 650-700 milyonluk bir kentli orta sınıf kitlesi ortaya çıkacaktır. Milenyum başında Çin’in karayollarında seyreden yaklaşık bir milyon araç bulunmakta iken 2010 yılında bu sayı 22 milyona çıkmıştır. 2020 yılı projeksiyonlarına göre, Çin’deki araç sayısının 140 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu rakamlar ile Çin’in enerji ve tüketim ihtiyaçları önümüzdeki yıllarda sadece Pekin’in değil küresel ekonomi politişin tüm önemli aktörlerini de yakından ilgilendiren bir konu olmaktadır ve olmaya devam edecek gibi görünmektedir.¹⁰⁸

Enerji ihtiyacını temin etmek ve petrol ithalat planlamasını üstlenmek üzere Çin’de Devlet Konseyi’ne bağılı Milli Kalkınma ve Reform Komisyonu kurulmuştur. Ayrıca enerji konusunda sorumluluk 2008 yılında kurulan Milli Enerji idaresine verilmiştir. Çinli petrol şirketlerinin tamamı dikey biçimde örgütlenen üç büyük şirkete aittir: Çin Milli Petrol Şirketi (*China National Petroleum Corporation – CNPC*), Çin Milli Açık deniz Petrol Şirketi (*China National Offshore Oil Corporation – CNOOC*) ve Çin Petro-Kimya Şirketi (*China Petroleum and Chemical Corporation – Sinopec*). Çin’in petrol ithalatında izlediğı üç önemli ilke vardır. Birincisi ithalat yapılan ülkeler gurubunda tek bir ülke veya bölgeye aşırı bağımlı olmamak; ikincisi, ithalat yapılan ülkede petrol karşılığında yatırım veya ekonomik destek politikaları ile o ülkede pozitif bir imaj yaratmak; üçüncüsü, ithalat yapılan ülkenin petrol şirketinde mümkün mertebede hisse ve imtiyaz satın almak. 2008 yılındaki küresel ekonomik kriz ile beraber dünya petrol fiyatlarındaki artış Çin’in enerji güvenliğı için önemli etkiler yapmıştır. Varil fiyatı 150 dolara kadar çıkan dünya petrol fiyatlarındaki bu görölmemiş artışın milli ekonomisini zedeleme ihtimalini fark eden Çinli yetkililer tedbir alma gereğini hissetmiştir. Bu tedbirlerden biri başka ülkelerdeki petrol şirketlerinde hisse sahibi olma politikasıdır. İzlenen mantık basittir: Pekin petrol dalgalanmalarından hem fiyat hem de temin edilebilirlik anlamında tedirgin olmuştur ve bu konuda kendini güvenceye almak istemektedir.

Çin’in enerji politikasındaki şirket veya hisse satın alma çerçevesinde milli petrol şirketlerinin aktif varlıkları süratle artmaktadır. Özellikle 2008

¹⁰⁷Rachel Murphy, 2006, Domestic Migrant Remittances in China: Distribution, Channels and Livelihoods, IOM Migration Research Series No. 24, Geneva: International Organization for Migration.

¹⁰⁸Muhamad S. Olimat, “The Political Economy of the Sino-Middle Eastern Relations.”

yılından sonra bu politika sayesinde uluslararası petrol ve doğal gaz şirketlerine yönelik doğrudan hisse alımları veya mal anlamında petrol alım karşılığında düşük faizli kredi imkânları tahsisi yapılmaktadır. 2012 yılı itibari ile *Çin Merkez Bankası*'nın yabancı para rezervleri 3,3 trilyon dolar (Türkiye'nin milli gelirinin yaklaşık 4 katı) boyutuna ulaşmıştır ve böylesine büyük bir nakit varlığına sahip olmak uluslararası enerji piyasalarında operasyon yapmak üzere Çin'e büyük avantaj sağlamaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine göre, Çin'in uluslar arası şirket satın alımları neticesinde kendi şirketlerinin uhdesinde yapılan petrol üretimi 2000 yılında günlük 140,000 varil iken 2012 yılında 2 milyon varile yaklaşmıştır. 2012 yılı sonu itibari ile Çin'in milli petrol şirketlerinin ikili anlaşmaları (*oil-for-loandeads*) ile 108 milyar dolar tutarında petrol alımı taahhüdü yapılmıştır.

ABD'nin petrol şirketlerinden Unocal'ın satışı 2005 yılında söz konusu olmuş ve Çin bu enerji devine 18 milyar dolar ile en yüksek teklifi vermiş ancak Amerikan kamuoyundaki yoğun baskı nedeniyle satıştan vazgeçilmiştir. Unocal'ın daha sonra Amerikalı şirket Chevron'a daha düşük bir tutara satılması Çin tarafından ileri sürülen enerji alanında piyasa ve serbest rekabet sisteminin güvenilemeyeceği tezinin doğruluğunu teyit etmiştir. Günümüzde Çin dış politikasında Suudi Arabistan çok özel bir konuma yükselmiştir. Çin'in Arap Ortadoğu'da resmi temas kurduğu son ülke (1990 yılı) Suudi Arabistan olmasına rağmen 1999 tarihli Stratejik Petrol İşbirliği Anlaşması ilişkileri hızla zirveye taşımıştır. Suudi Arabistan 2013 yılı itibari ile Çin'in Ortadoğu'daki bir numaralı ticaret ortağıdır.¹⁰⁹2007 yılında Çin ve Suudi Arabistan arasındaki dış ticaret hacmi 25,4 milyar dolar iken 2012 sonu itibari ile bu rakam 73,4 milyar dolara yükselmiştir.¹¹⁰1999 yılındaki Stratejik Antlaşma gereği Suudi Arabistan Çin'in *Fujian* şehrinde 5 milyar dolar değerinde bir rafineri projesine imza atmıştır; YineFujian şehrinde ortak bir petrokimya tesisi ve *Shandong* şehrinde de başka bir petrol rafinerisi projesi imzalanmıştır. Enerji alanında Çin – İran ilişkileri de epeyce canlıdır. Çin'in enerji politikaları bağlamında izlediği *petrol al ve yatırım yap* ilkesi çerçevesinde İran ile 2007 yılında imzalanan Yadavaran petrol sahası geliştirilmesi öngörülmüş ve 2 milyar dolarlık anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma gereği Çin'in İran'dan 25 yıl boyunca her yıl 10 milyon ton petrol alması, Çin'in ulusal petrokimya şirketi Sinopec'in, Yadavaran petrol sahasını geliştirmesi ve tahmini olarak 17 milyar varil rezerv olan sahada Çin'in % 50 payla ortak olması kararlaştırılmıştır.¹¹¹ Diğer bir anlaşma 2009 yılında *Kuzey Azadegan* petrol sahası geliştirme anlaşması olup 1,7 milyar dolarlık yatırım tasarlanmıştır. İran ile yaşanan olumlu ilişkiler Çin

¹⁰⁹JinLiangxiang, "Energy First: China and the Middle East."

¹¹⁰Jon B. Alterman, 2013, "China's Balancing Act in the Gulf," Center for Strategic and International Studies: http://csis.org/files/publication/130821_Alterman_ChinaGulf_Web.pdf

¹¹¹ibid.

– Irak cephesine de yansımıştır. 2009 yılında imzalanan ve Çin devlet şirketi CNPC ile Avrupa’dan BP şirketinin katıldığı konsorsiyumda Irak’ın *Rumaila* sahasını geliştirmek için anlaşma yapılmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Doğu’ya Yönelik Dış Politikasında Güvenlik, Ticaret ve Diğer İşbirliği Alanları

Çin’in enerjiye ihtiyacı ve Suudi Arabistan’ın da 11 Eylül sonrası Amerika ile bozulan ilişkilerden sonra kendisine güçlü bir müttefike ihtiyacı denk düşmüştür. Suudi Arabistan yetkilileri kendilerini genelde Batı ve özelde ABD hegemonyasından kurtarmak ve ilişkilerini çeşitlendirmek istemektedir. 2003 Irak Savaşı sonrası Suudi Arabistan da dâhil pek çok Ortadoğu ülkesinin Batıya ve ABD’ye antipatisi daha da artmıştır. Öte yandan, Çin Suudi Arabistan’a gelişmiş silah satışı yapmaktadır: CSS-2 isimli orta menzilli balistik füze satışı için anlaşma yapılmıştır. Çin’in sattığı silahlar arasında bazıları İran’a satılan İpekböceği isimli karadan gemilere fırlatılan füze sistemi, Suriye’ye satılan M-9 ve M-11 füze sistemleri ve Cezayir’e nükleer reaktör inşası projeleri ABD’nin baskıları sonucunda tamamlanmadan iptal edilmiştir. Bu engellemeler sonucunda ortaya çıkan tablo şudur: Çin’in Ortadoğu ülkelerine silah satışı genelde konvansiyonel silahlarla ilgilidir. Konvansiyonel silah pazarında Çin dünyanın dördüncü büyük tedarikçisi konumundadır.¹¹² Çin, Nükleer Silahların Artırılmasının Önlenmesi Anlaşması(NPT–*Non-PloriferationTreaty*) dâhilinde uluslararası normların yasakladığı türden silah satışı yapmamaktadır.

Yine uluslararası norm ve uzlaşmaların tersi yönde hareket etmediğini göstermek üzere Çin – Suriye ilişkilerinden örnek verebiliriz. BM Güvenlik Konseyi’nin 1636 sayılı kararı ile Lübnan Başbakanı Hariri’nin öldürülmesinde Suriye’nin dahlini araştırarak komisyonun kurulmasına yönelik süreçlerde Çin genel eğilimi desteklemiştir. Yine de BM Güvenlik Konseyi’nin 1559 sayılı kararı Suriye’nin Lübnan’dan çekilmesini emretmekte iken Çin bu konuda da çekimser oy kullanmıştır. Uluslararası dengelerin gelecekte neleri getireceği belli değildir ve devlet davranışları çıkar odaklıdır. Örneğin, 15 Ocak 2012 tarihinde imzalanan anlaşma ile Çin’in Suudi rejimine nükleer enerji ve “barışçıl amaçlarla atom enerjisi” temin edeceği duyurulmuştur.

Çin’in resmi güvenlik söylemlerinde üç önemli tehdit unsuru belirtilmektedir: Müslüman Uygur azınlığa atfen dini aşırılık, ulusal ayrılıkçı hareketler ve uluslararası terör. Bu üç alanda başarılı olabilmek için önem taşıyan iki bölgeden biri Ortadoğu diğeri de Orta Asya’dır.¹¹³ Çinli yetkililer bu iki bölgeden kendi güvenlik sorununu daha da zor bir hale getirecek şekilde maddi ve manevi destek gelmesini istememekte ve her türlü, lojistik, insan

¹¹²Andrew J. Nathan ve Andrew Scobell, 2012, *China’s Search for Security*, s.182.

¹¹³Eyüp Ersoy, “Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme.”

kaynağı, ideolojik ve diğer destekleri durdurabilmek için bölge ülkeleri ile işbirliği olanaklarını arttırmayı amaçlamaktadır.

Özelde Çin ve İran arasında ve genelde Çin-Ortadoğu arasındaki diğer işbirliği alanı ise otomobil sektörüdür. Çin üretimi otomobil ve diğer karayolu araçları İran’da yaygındır. *Lifan* ve *Chery* markaları en bilinenlerdir. *Chery* otomobil şirketinin İran’ın dışında Mısır ve Ürdün’de de üretim bantları bulunmaktadır.¹¹⁴

Çin’in Ortadoğu’ya ilgisi sadece enerji işbirliği ile sınırlı değildir. Körfez İşbirliği Konseyine üye altı devletle (Suudi Arabistan, Irak, BAE, Umman, Bahreyn ve Katar) iş gücü alanında anlaşma imzalayan Pekin yetkilileri 2,7 milyar doları bulan bir pazar üzerinde çıkar elde etmiştir.¹¹⁵2011 itibari ile bu altı ülkede çalışan işgücünün yüzde yetmişinden fazlası yurtdışı kaynaklıdır. Yine bu altı ülkenin 47 milyon civarındaki yerleşik nüfusunun yaklaşık yarısı yurtdışından gelen göçmen işçiler ve ailelerinden oluşmaktadır. Bu yabancı işçilerin büyük çoğunluğu da Hindistan, Çin ve Bangladeş orjinlidir. 2000’li yılların başında atağa geçen Çin diplomasi hamlesi sayesinde 7 Temmuz 2004 tarihinde Körfez İşbirliği Konseyi üyesi altı devletin ekonomi ve maliye bakanları Çin’i ziyaret etmiş ve “Ekonomi, Finans, Ticaret, Yatırım ve Teknoloji İşbirliği Çerçeve Anlaşması” imzalanmıştır ve bu anlaşmaya göre serbest ticaret bölgesi kurulması tasarlanmıştır. Çin ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi son on yılda yaklaşık on katına çıkmıştır: 2004 yılında 25,5 milyar dolarlık rakam 2013 yılında 239 milyar dolara ulaşmıştır ve gelecek on yılda hedef 600 milyar dolardır. Benzer rakamlar Afrika kıtası için de geçerlidir. 2000 yılında Kara Afrika ile 11 milyar dolarlık ticaret yaparken 2013 yılında 210 milyar dolara ulaşmıştır. Eklenmesi gereken bir diğer not ise Çin 2009-2010 yıllarında hem Afrika hem de Ortadoğu’da ABD’yi geride bırakarak en büyük ticaret ortağı konumuna gelmiştir.¹¹⁶

Çin-İrak ilişkileri: 1958 Temmuz ayında Irak’taki darbe sonrasında Irak monarşisinin devrilmesi sonrasında kurulan yeni Irak Cumhuriyeti Çin Halk Cumhuriyeti ile temas kurmuş ve ilk diplomatik ilişki 25 Ağustos 1958’de tesis edilmiştir. 1979 ile 1990 arasında ekonomik ilişkiler canlıdır. İran-İrak Savaşı sırasında her iki ülke ile de canlı bir ticaret hacmini yakalayan Çin’in 12 milyar dolarlık silah satışı yaptığı ifade edilmektedir.¹¹⁷Çin işgücü piyasası ile Irak arasında pek çok kontrat ilişkisi tesis edilmiş ve 2 milyar dolarlık bir pazar büyüklüğüne ulaşılmıştır. Irak’ın Kuveyt’i işgali sonrasında BM kararları dahilinde Çin Irakla olan ekonomik ilişkilerini askıya almıştır.

¹¹⁴Ibid.

¹¹⁵JinLiangxiang 2005.

¹¹⁶Christopher Alessi ve Stephanie Hanson, “ExpandingChina-AfricaOilTies.”

¹¹⁷Steve A. Yetiv ve Chunlong Lu, 2007, “China, Global Energy, and the Middle East,” Middle East Journal 61(2), ss. 199-218.

1996 yılında BM'nin petrol karşılığı gıda programına değin ekonomik ilişkiler askıda kalmıştır.

Çin – Filistin & İsrail ile ilişkiler: Çin, 1960'lardaki Sovyetler Birliği ile ilişkilerin soğumasından itibaren Ortadoğu genelinde ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) özelinde Arap Dünyası ile yakınlaşmıştır. FKÖ ile resmi temas kurulmuşken İsrail ile daha temkinli ve mesafeli ilişkiler yürütülmüştür. Çin FKÖ de dahil bazı gruplara askeri ekipman, eğitim ve diğer destekleri vermekten kaçınmamıştır.¹¹⁸ Çin 1960'lardan itibaren 1990'lı yıllara kadar İsrail'i Ortadoğu'ya Batılı emperyalistlerin sızmasını kolaylaştıran bir ülke gözüyle bakmıştır. Çin 1980'li yıllardan itibaren İsrail'den askeri ekipman ve silah sistemleri ithal etmekteydi. Henüz resmi ve diplomatik ilişkiler kurulmadan Çin ile İsrail arasında düşük profilde ticari ilişkiler başlamıştı. Ancak, 2000'li yılların başında ABD'nin baskısı ile Çin-İsrail savunma sanayii dış ticaret ilişkileri duraklama dönemine girmiştir. ABD'den her yıl aldığı 2 milyar dolarlık hibe yardımı ile beraber en büyük müttefikini kaybetmek istemeyen İsrail, Çin ile ilişkilerinde gayet temkinli bir ölçüde kalmayı tercih etmektedir. Çin'in İsrail-Filistin sorunundaki resmi tavrı sorunun ikili ve doğrudan görüşmelerle barışçıl bir şekilde çözülmesi yönündedir; Pekin bölge dışı ülkelerin özellikle süper güçlerin olaya müdahil olmasının yarardan çok zarar getirdiğini ve getireceğini savunmaktadır. Çin'in, İsrail-Filistin ihtilafı (veya Filistin sorunu olarak anılmaktadır¹¹⁹) hakkındaki resmi tavrını şöyle açıklamıştır: İsrail-Filistin ihtilafının BMGK kararlarında da belirtilen “barış için toprak” ilkesi, bağımsız bir Filistin devleti çerçevesinde çözülmelidir; ancak, İsrail'in güvenlik ile ilgili çekinceleri de dikkate alınmalıdır. İsrail tarafı Çin'in arabuluculuk ile ilgili girişimlerinden memnun görünmektedir. 2002 Mart ayında Pekin'e resmi bir ziyarette bulunan İsrail dışişleri bakanı Shimon Peres Çin'in girişimlerinden duyduğu memnuniyeti dile getirerek gelecekte de benzer rollerde görme dileğinde olduklarını ifade etmiştir.¹²⁰

Bu noktada Çin'in küresel siyaset genelinde ve Ortadoğu özelinde gelecekte ne türden bir konuma evrileceği ile ilgili bir kaç yorum isabetli olabilir: Amerikalı ünlü Sinoloji uzmanı David Shambaugh (2013) Çin bir süper güç olma ihtimalini zayıf görmektedir.¹²¹ Çin olsa olsa küresel boyutta orta dereceli bir güç olabilir. Bu görüşü destekleyen belirtiler Çin'in kaynak ve emeğe dayalı hızlı büyümesinde yavaşlama sinyallerinin belirmesi olarak işaret edilebilir. Dış politika alanında ise son yıllarda Çin'in geliştirdiği söylemler ile

¹¹⁸Robert G. Sutter, *Foreign Relations of the PRC: the Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949*, s. 269.

¹¹⁹Bkz. TC Dış İşleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/orta-dogu-baris-sureci.tr.mfa> [22 Eylül 2014].

¹²⁰Jin Liangxiang, “Energy First: China and the Middle East.”

¹²¹David Shambaugh, 2013. *China Goes Global: The Partial Power*, Oxford: Oxford University Press.

icraatlar arasında tutarsızlıkların ortaya çıkışını belirtmekte fayda vardır. Amerikalı bir düşünce kuruluşu tarafından da ifade edildiği üzere zaman içinde Çin'in içişlerine karışmama prensibi de gerçek hayat pratiği içinde anlamını yitirmeye başlayacaktır.¹²²Çin'in yurtiçinde yaşadığı bir diğer menfaat çatışma ve çelişmesine değinen bir analizde Çin'in petrol şirketlerinin devasa bir boyuta geldiği ve kendisini denetlemekle görevli kuruluşları pek de ciddiye almadığı ifade edilmiştir. İşin daha da vahim yanı bu petrol şirketlerinin Afrika'daki operasyonları sırasında Çin'in resmi dış politika söylem ve prensipleri arasında en önemlilerinden biri olan "kazan ve kazandır" önermesini yanlış çıkaracak şekilde sömürü ve kötüye kullanma boyutlarına doğru yöneldiği ifade edilmektedir.¹²³

Diğer bir örnek Sudan hakkında olacaktır. Çin, içişlerine karışmama prensibi gereğince Sudan'daki iç karışıklıklarda siyasi anlamda taraf olmayı reddetmiştir. Çin söz konusu çatışmaların iç sorun olduğu söylemi ile bölünme öncesi Sudan'a yüklü miktarda silah satışı yapmış ve böylece Hartum yönetiminin güneydeki isyanı bastırmak amacıyla kullandığı şiddete dolaylı olarak ortak olmuştur. Güney Sudan'ın ayrılması neticesinde zengin petrol yatakları Güney Sudan'da kalınca Çin eskinin isyancılarına karşı tutumunda zorluklar yaşamıştır. Bir de üstüne üstlük 2012 yılı Ocak ayında Güney Sudanlı asilerin Kordofan eyaletinde 29 tane Çinli işçiyi kaçırması Çin'in uluslararası arenada siyasi söylemlerindeki çelişkileri bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır.¹²⁴ İlave örnek olarak, Çinli şirketlerin Afrika'da izlediği sömürüye dayalı uygulamalar hakkında *Economist* dergisinde çıkan bir makaleden bahsedebiliriz. Dergideki makalede Çinli şirket yetkililerinin sendika örgütlenmesini ve potansiyel eylemleri engellemek için rüşvet verdikleri, bazı üst düzey yöneticileri masaj salonlarında ağırladıkları ve eğitim için lüks mekânlara geziler düzenledikleri belirtilmektedir. Afrika'daki Sudan, Gabon, Zimbabve ve Zambiya gibi değişik ülkelerde benzer şekilde işgüvenliği, çevre ve ücretler konusunda yaşanan sorunlara dair canlı örnekler verilmektedir.¹²⁵ Son olarak, Çin'in kendi prensipleri ile çelişmesine dair çevre konusunda bir örnek verebiliriz. Milli siyaset belgesinde Çin'in uluslararası ilişkilerde demokratik ilkeleri, çok taraflılığı ve küresel norm ve çıkarları önceleyeceği belirtilmişken 2013 yılı itibari ile dünya genelindeki karbondioksit salınımında ABD'nin(%15) iki katına yakın (%29) payı bulunan Çin, Kyoto Protokolü ile ilgili yeniden düzenleme taleplerini geri çevirmektedir.

¹²²Christopher Alessi ve Stephanie Hanson, "Expanding China-Africa Oil Ties."

¹²³Ibid.

¹²⁴Reuters, 7 Şubat 2012, "Kidnapped Chinese Workers Freed in Sudan Oil State":

<http://www.reuters.com/article/2012/02/07/us-china-sudan-workers-idUSTRE8160UU20120207>

¹²⁵The Economist, 20 Nisan 2011, "Trying to Pull Together."

Sonuç

Bu çalışmada son yıllarda küresel arenada Çin'in yükselişini ve ayrıca bu ekonomik devin dış politikasında Ortadoğu bölgesi ile ilgili özgünlükleri inceledik. Küresel güç geçişlerinde iki ihtimal görülmektedir: Birinci ve İkinci Dünya Savaşları birinci türden yani şiddete dayalı geçişe örnektir. İkinci geçiş ise Soğuk Savaş'ın bitimi gibi kendiliğinden değişim ve dönüşüme örnektir. ABD'nin son yıllarda küresel ekonomide kan kaybetmesi ve Çin'in de dâhil olduğu yeni yükselen güçler akla hangi türden bir geçişin olacağına dair sorular getirmektedir. Böylesine bir geçiş döneminde Türkiye'nin de dâhil olduğu Ortadoğu ülkeleri için en rasyonel politika yönelimi büyük taşların küresel kaptaki yerleşme süreç ve dönüşümlerinde arada kalıp ezilmemek olacaktır. Diğer yandan, bu küresel dönüşüm sürecinde kendisine en uygun pozisyonu almak ve nispi gücünü arttırmak da ulusal politikaların merkezinde yer almalıdır.

Çin ekonomik bakımdan büyüdükçe ve küresel siyasetin karmaşık dünyasında daha derinlere doğru yol aldıkça kendi temel dış politika prensiplerine uymakta çelişkiler yaşamaya başlamıştır ve bu durumun gelecekte daha da artacağı beklenmektedir. Bu sancı ve çelişkiler, Çin'in milli kimlik ve normlarındaki inşa sürecinin tamamlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Çin'in diğer devletlerin işlerine müdahale etmeme prensibi Afrika ve Ortadoğu'da sorunlu bir hal almaya başlamıştır. Çin'in 2011 yılı Mart ayında BM Güvenlik Konseyinde Libya'ya yönelik müdahale kararına¹²⁶ veto oyu vermeyerek bir nevi zımnem destek olmasına karşın Suriye'de aynı minvalde ve çok daha vahim boyutlara varan şiddet olaylarında veto yetkisini kullanması sıklıkla eleştirilmektedir. Çin'in diplomasi tarihinde uluslararası alandaki popülist söylemlerini anlamsız hale getiren ve tamamen reel politik gerekliliklerine göre belirlenmiş zikzak ve ani değişimlerle dolu dış politika davranışlarına pek çok örnek verebiliriz. Örneğin, Umman'da 1960'lı yıllarda monarşiye karşı isyan başlatan nasyonal sosyalist eğilimli Halk Cephesi isimli örgütü destekleyen ve Dhofar Kurtuluş Örgütü isimli Marksist örgüte de silah ve cephane yardımı yapan Çin daha sonra bu desteği çekmiş ve Sultanı desteklemeye başlamıştır.¹²⁷ Çin'in sergilediği bu dış politika tercihinin ödülü olarak Umman'dan 1978'de diplomatik tanıma ve petrol desteği gelmiştir.¹²⁸ Umman Arap devletleri içinde Çin'e petrol ihraç eden ilk ülke unvanına sahiptir ve 1983'de ilk petrol tankeri Çin'e doğru yola çıkmıştır.

¹²⁶BM Güvenlik Konseyi, Karar No. 1970.

¹²⁷John W. Garver, 2006, *China and Iran: Ancient Partners in a Post-Imperial World*, Seattle: University of Washington Press, s. 49.

¹²⁸Muhamad S. Olimat, "The Political Economy of the Sino-Middle Eastern Relations."

Batılı gözlemcilere göre, Çin küresel yönetim alanlarında daha büyük ayak izleri bırakmaktadır ve bu faaliyetlerin maliyetleri konusunda ise biraz isteksiz ve biraz da fırsattır. Batılı bir akademisyenin ifadesi ile, Çin uluslararası arenada “beleşçi” veya en azından “ucuzcu” bir aktördür.¹²⁹İşin ilginç tarafı ise her zaman uluslararası sistemin demokratikleşmesini, gelişmekte olan ülkelerin daha fazla söz hakkı ve yetkisi ile donatılmasını savunan Çin’in özellikle de Japonya ve Hindistan’ın BM daimi üyeliklerine karşı çıkmasıdır. Japonya’ya beslenen tarihi düşmanlık bir dereceye kadar anlaşılabilir ancak dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip demokratik rejimi olan ve üstelik te gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Hindistan’ın üyeliğine karşı çıkmak Çin’in uluslararası alandaki güvenilirliğine dair şüpheleri arttırmaktadır. Yine 2005 milli siyaset ve strateji belgesinde çevreye duyarlı bir sanayileşme programı izleneceğini duyuran Çin kendi çıkarları gereği uluslararası alanda çevre standartları ve normları konusunda işbirliğine pek yanaşmamaktadır. Bu standartlara uyduğu takdirde ekonomik büyüme hızında yavaşlama ve hatta gerileme ihtimali vardır.

Kaynakça

- Alessi, Christopher ve Stephanie Hanson (2012). “Expanding China-Africa Oil Ties,” Council on Foreign Relations, <http://www.cfr.org/china/expanding-china-africa-oil-ties/p9557> [27 Ağustos 2014].
- Alterman Jon B. (2013). “China’s Balancing Act in the Gulf,” Center for Strategic and International Studies: http://csis.org/files/publication/130821_Alterman_ChinaGulf_Web.pdf [11 Ağustos 2014].
- Aslan, Halil Kürşad, “Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler ve Küresel Yönetişim,” Derleyenler: Nejat Doğan, Cenap Çakmak ve Halil Kürşad Aslan, *Birleşmiş Milletlerde Reform Tartışmaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara: Ekim 2014.
- Ersoy, Eyüp (2012). “Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme,” *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8(31), 37-55.
- EIA (2014). U.S. Energy Information Administration, Country Analysis: China, <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=CH> [29 Ağustos 2014].
- Garnaut, Ross. (2001). “China: Twenty Years Of Economic Reform and Structural Change,” Garnaut, R. G. - Huang, Y. (Eds.) *Growth Without Miracles: Readings on the Chinese Economy in the Era of Reform*, içinde Oxford: Oxford University Press.
- Garver, John W. (2006). *China and Iran: Ancient Partners in a Post-Imperial World*, Seattle: University of Washington Press.
- The Guardian, “China launches Arabic-language TV channel,” 26 Temmuz 2009.
- Jakobson, Lindave Dean Knox (2010). “New Foreign Policy Actors in China,” SIPRI Policy Paper No. 26: <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI26.pdf> [25 Temmuz 2014].
- Johnston, Alastair I. (2003). “Is China a Status Quo Power?,” *International Security* 27(4), 5-56.
- Johnston, Alastair I. (2013). “How New and Assertive is China’s New Assertiveness,” *International Security* 37(4), 7-48.

¹²⁹Orijinal metinde geçen ifadeler: “free rider” ve “cheap rider;” Robert G. Sutter, *Foreign Relations of the PRC: the Legacies and Constraints of China’s International Politics since 1949*, s. 157.

Kegley, Charles ve Shannon L. Blanton (2012). *World Politics: Trend and Transformation*. 2011-2012 Güncellenmiş Baskı, Boston: Wadsworth.

Keyuan, Zou (2012). "Building a 'Harmonious World': A Mission Impossible?," *The Copenhagen Journal of Asian Studies* 30(2), 74-99.

Larson, Deborah Welch ve Alexei Shevchenko, 2010, "Status Seekers: Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy," *International Security* 34(4), 63-95.

Liangxiang, Jin 2005. "Energy First: China and the Middle East," *Middle East Quarterly*, 12(2), 3-10.

Mearsheimer, John (2006). "China's Unpeaceful Rise," *Current History* 105(690), 160-162.

Murphy, Rachel (2006). *Domestic Migrant Remittances in China: Distribution, Channels and Livelihoods*, IOM Migration Research Series No. 24, Geneva: International Organization for Migration.

Nathan, Andrew J. ve Andrew Scobell (2012). *China's Search for Security*, New York: Columbia University Press.

Odgaard, Liselotte (2012). *China and Coexistence: Beijing's National Security Strategy for the Twenty-First Century*, Washington DC: Johns Hopkins University Press.

Olimat, Muhamad S. (2010). "The Political Economy of the Sino-Middle Eastern Relations," *Journal of Chinese Political Science*, 15(3), 307-335.

Overholt, William (2012). "Reassessing China: Awaiting Xi Jinping," *The Washington Quarterly*, 35(2), 121-137.

Scapens, Robert W. ve Chunlei Yang. (2008). "Chinese Public Finance Framework: A Critical Analysis," Manchester Business School, Working Paper No 535.

Shambaugh, David (2013). *China Goes Global: The Partial Power*, Oxford: Oxford University Press.

Shih, Chih-Yu ve Chiu Huang (2013). "Preaching Self-Responsibility: the Chinese Style of Global Governance," *Journal of Contemporary China* 22(80), 351-365.

SIPRI (2014). Sam Perlo-Freeman ve Carina Solmirano, "Trends in World Military Expenditure, 2013."

Sutter, Robert G. (2013). *Foreign Relations of the PRC: the Legacies and Constraints of China's International Politics since 1949*, Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.

The Economist, 2010, "Fear of the Dragon," (9 Ocak 2010).

The Economist, 2011, "Trying to Pull Together," (20 Nisan 2011).

Tieh, Susan (2004). "China in the UN: United with Other Nations?," *Stanford Journal of East Asian Affairs* 4(1), 19-28.

Walt, Stephen M. (2005). *Taming American Power*, New York: Norton.

Wang, Hongying (2003). "National Image Building and Chinese Foreign Policy," *China: An International Journal*, 1(1), 46-72.

Xinhua (2011). "Key targets of China's 12th five-year plan," Xinhua, 5 Mart 2011. http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-03/05/c_13762230.htm [25 July 2014].

Xinhua (2014). "Chinese FM, AL leader meet on further cooperation," Xinhua, 5 Ağustos 2014. <http://www.ecns.cn/2014/08-05/127823.shtml>

Yetiv, Steve A. ve Chunlong Lu, 2007. "China, Global Energy, and the Middle East," *Middle East Journal* 61(2), 199-218.

